

Ordenshuset Asa Thor

Byggnadsminnen i Kronobergs län

VÅR LOGE

AV
PROGRAMKOMMITTÉN

Vi är samlade här för att arbeta för,
att vår loge skall gå framåt, och alla vi bör
hjälpa till var och en så gott vi förmår,
så att ingen här sysslolös står.
Ty vår loge den vill ha alla syskonen kvar,
Och om vi kan bli fler, desto bättre det är.
Vi vill sjunga vår sång, som vi gjort mången gång.
Vi gå fram under jubel och sång.

Om vi tänka tillbaks på det år som har gått,
så finna vi då, att vi stilla ej stått.
Nej, framåt det går för oss år ifrån år,
och den framgången stanna ej får.
Det beror uppå dej, det beror uppå mej,
om vi fortsätta får under kommande år,
att få sjunga som så, att här framåt vi gå
med den loge, ja, den loge, som är vår.

Vi minnas den vintern, vi hade i fjor,
och de möten vi hade uppå Asa-Thor,
som präglas av allvar men också av skämt,
men, se roligt, det hade vi jämt.
Det var lekar och sång, ej blev tiden oss lång,
under mötenas gång hör vi klockors bing-bång,
som den maningen bär till vår kämpande här:
»Fortsätt din strid, och lev som du lär!»

Vi minnas den härliga sommaren som gick,
då på trevliga utflykter fara vi fick.
Till Sandvik på cykel så gladligt vi for,
och så lustturen med Asa-Thor.
Solen sken för oss då ifrån himlen den blå,
och på kvällen också tittar månen uppå,
huru pojkar tar var sin flicka så rar.
O, vad härligt i sommarens dar.

Men nu bort svunnit har denna härliga tid,
må den vila i minnenas helgade frid.
Må vi taga emot detta kommande år,
som av nåd av vår Herre vi får.
Må vi bruka det väl. Och med hela vår själ
går vi fram mot vårt mål. Uti viljan finns stål.
Vi vet och vi tror, att vår sak den är stor,
leve, o, leve vår Asa-Thor!

Ordenshuset Asa Thor

Byggnadsminnen i Kronobergs län

Ordenshuset Asa Thor. Byggnadsminnen i Kronobergs län.

Text: Samuel Palmblad, Kulturparken Småland AB

Korrektur: Mona Klüft Carlsson

Omslagsfoto: Jörgen Ludvigsson och fotografier i inlagan om inget annat anges.

Layout: DanagårdLitho

Utgivare: Länsstyrelsen i Kronobergs län

Hemsida: <http://www.lansstyrelsen.se/kronoberg>

Tryckeri: DanagårdLitho

Tryckår: 2013

ISBN: 978-91-89285-43-9

Dnr: 434-3884-13

Innehåll

Förord.....	6
Inledning.....	7
Asa	9
1855 års brännvinsreform.....	11
IOGT:s intåg och spridning i Sverige	13
Politisk kamp och förbudsomröstningen	17
Kyrkan och IOGT	19
Det oskrivna arbetet	20
Nya tider, bistra tider	24
Logehusens arkitektur	26
Asa får en nykterhetsloge.....	28
Livet och verksamheten i logen.....	31
Dans och bio.....	35
Logehusets exteriör, utedasset och dansbanan.....	37
Planlösning och inredning.....	40
Asa-Thor blir byggnadsminne och byter ägare.....	46
Källförteckning	49

Förord

Nykterhetsrörelsen och IOGT fick ett mycket stort genomslag i Sverige under 1800-talets andra hälft. Spriten ansågs utgöra en samhällsfara och det slutgiltiga målet var ett allmänt alkoholförbud. Över hela landet bildades loger och när tillräckligt med pengar insamlats byggdes ett eget hus där samlingar och festliga arrangemang anordnades. IOGT:s organisation och verksamhet byggde på ett grundmurat demokratiskt och parlamentariskt förhållningssätt vilket också avspeglar sig i dess grundsatser; Ingen skillnad bland medlemmarna på grund av samhällsställning kön, färg eller ras. Logerna liknas ibland vid medborgarskolor eftersom föreningsverksamheten krävde en fungerande organisation samtidigt som studiecirkelar, exkursioner och kurser skapade ett ökat kunskapsunderlag bland medlemmar som hade begränsad utbildning.

Nykterhetslogen i Asa etablerades 1898 då logen 2438 Oden erhöll sina rättigheter. En logebyggnad uppfördes 1932 för verksamhetens ändamål i anslutning till marknads- och festplatsen i Kråketorp. Byggnaden ägs och förvaltas av Asa hembygdsförening, som låtit restaurera byggnaden etappvis. Ordenshuset Asa Thor erhöll statligt skydd som byggnadsminne år 1996.

Denna skrift ingår i Länsstyrelsens skriftserie om länets byggnadsminnen. Syftet är att göra statligt skyddade byggnader och deras historia mer kända för en bred allmänhet. Författare till skriften är byggnadsantikvarie Samuel Palmblad, Kulturparken Småland AB.

Kristina Alsér
Landsövding

Heidi Vassi
Länsantikvarie

Inledning

Man wet wäl, at andra Nationer i werlden hafwa uptänkt några sådane spiritueuse saker, såsom win, öhl, miöd, datura, banque, sorbett, cosmos, pinang, bettle, opium, tobak, med mera, genom hwilka de fördrifwa bry, fruktan och wederwärdigheter; så at, när de häraf fådt någon dosis, förakta de allt som är dem emot, och tro sig wara de aldrasällaste. Men så är ock säkert, at ibland alla är ingen så skadelig som Brännwins methoden, och som så fördärffwar både det fasta och flytande i människans kropp.

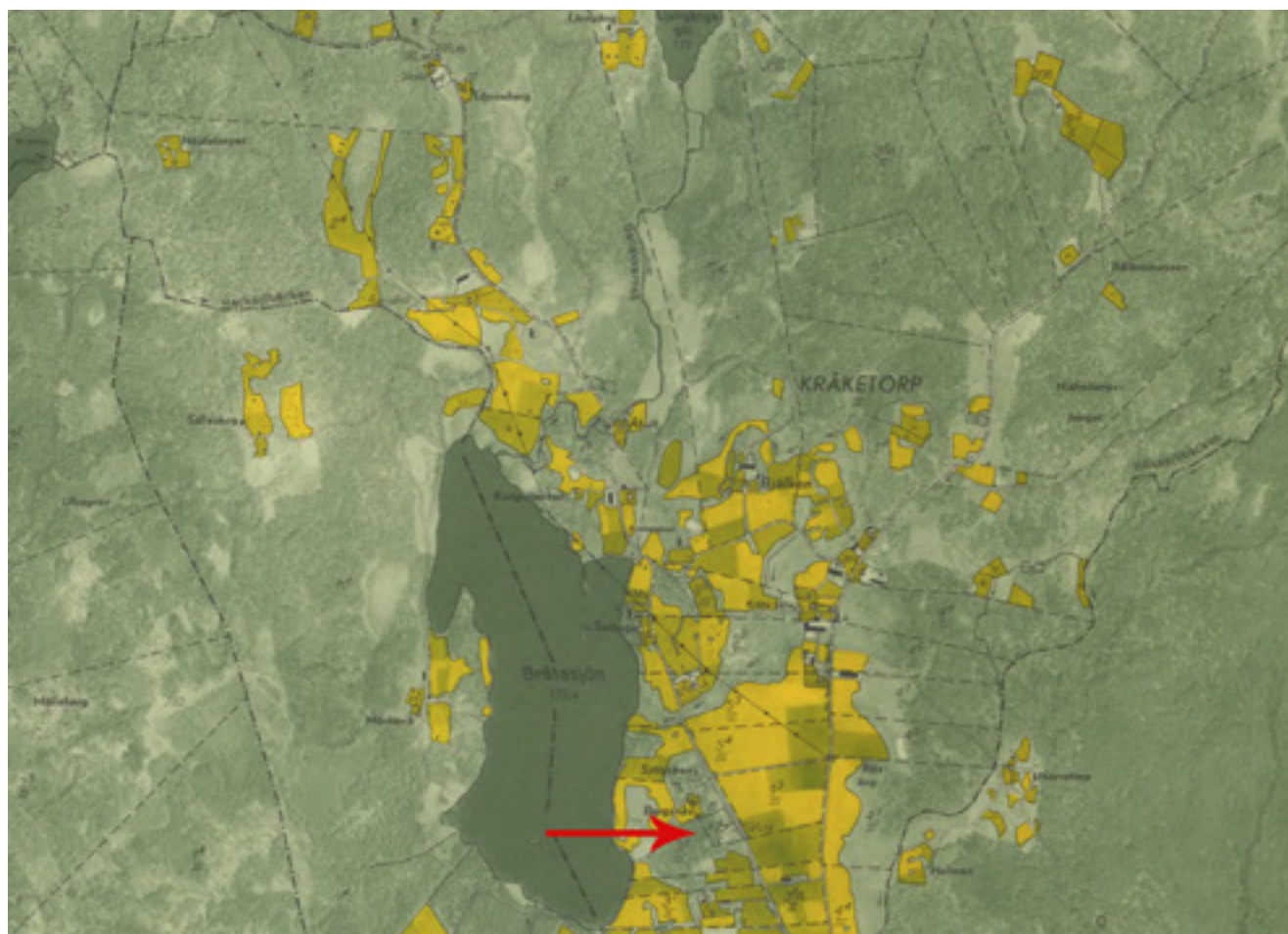
Carl von Linné

Alkoholens inverkan på samhället och den enskilde individen har varit ett återkommande diskussionsämne. Politiska debatter och vetenskapliga utredningar har avlöst varandra vilket resulterat i en rad lagparagrafer som tar hänsyn till såväl medicinska som ekonomiska aspekter. Det omfattande superiet under 1800-talet skapade en påtaglig oro bland breda kretsar. Behovet av ett kraftfullt nykterhetsarbete blev tydligt, och som en konsekvens bildades en rad nykterhetsorganisationer som verkade för avhållsamhet och även alkoholförbud. Från USA kom den kanske mest kända rörelsen, IOGT, och över hela landet uppfördes logehus där kampen mot spritdryckerna bedrevs.

Även i Asa uppfördes ett logehus knutet till IOGT och innehållet i denna skrift kommer att behandla dess spännande historia som tar sin början 1898.

Asa ligger i Växjö kommuns norra ände, invid gränsen till Jönköpings län.

På den gamla marknadsplatsen i Kråketorp strax norr om Asa etablerade sig logen Asa-Thor 1925 då medlemmarna köpte den gamla marknadsarresten. Pilen markerar logehusets placering. Lantmäteriet, ekonomiska kartan 1950.

Asa

Flygbild över Asa herrgård
tagen 1941. Smålands
museums flygfotosamling.

Bynamnet Asa är starkt förknippat med fornnordiska trosföreställningar. Enligt språkforskare kan dock betydelsen härledas till pluralisformen av as, vilken syftar på de två åsar som sträcker sig igenom trakten. Landskapet präglas av stora skogar och ett rikt vattensystem och kring Asasjöns norra ände finns bördig odlingsmark. Jordbruk och skogsskötsel har varit de helt dominerande näringarna där en betydande del av markerna tillhört Asa herrgård, vars historia och inflytande på socknens utveckling varit betydande. Nuvarande nyklassicistiska

huvudbyggnad uppfördes efter överstelöjtnant Gustaf Leijonhufvuds övertagande 1794. Enligt uppgift lät han riva bykrogen, vilken hade orsakat ett utbrett fylleri och allvarliga våldsbrott. De veneriska sjukdomarna hade även fått sådant fäste att ett provisoriskt flyttlasarett inrättades 1797 i sockenstugan på uppdrag av konungens befallningshavare.

En omtalad strejk som haft stor betydelse för arbetarrörelsen i Kronoberg utspelade sig mellan de anställda lantarbetarna på herrgården och ägarna under åren 1934-35. Den

Potatisplockning i snö.

Med anledning av den sena potatissättningen på Asa, har tecknaren tänkt sig att även upplockningen kommer att bli något försenad.

Den stora strejken i Asa som inleddes 1934 väckte stort medialt intresse och även herrgårdsägarnas nazikopplingar uppmärksammades. Teckningen publicerades i *Kronobergaren* den 7 juli 1934.

utdragna striden gällde föreningsrätten och möjligheten att skriva kollektivavtal. Händelserna fick stor uppmärksamhet även utanför länet. En konsekvens av strejken blev att antalet fackanslutna lantarbetare i Småland mer än tredubblades.

Industrimagnaten Hugo Stinnes övertog Asa herrgård 1913. Ägarfamiljens påstådda samröre med nazistiska företrädare innebar att svenska staten, efter uppmaning från de allierade, konfiskerade egendomen efter andra världskrigets slut. Beslutet verkställdes av Flyktkapitalbyrån, vilken i sin

tur överlät gården till Statens domänverk. Relativt omgående startades en skogsvårdsskola och 1988 inrättade Sveriges lantbruksuniversitet även en försökspark och forskningsstation. Asa har därför blivit ett betydande centrum för skogsvetenskapliga studier.

Den fornnordiska kopplingen är ständigt närvarande i sägner och platsbeskrivningar. Namnen på de båda nykterhetsloger som verkat i trakten blev därför självklara, logen 2438 Oden och logen 4288 Asa-Thor.

1855 års brännvinsreform

Någon egentlig nykterhetslagstiftning existerade inte före 1800-talets mitt och spritens närvaro i samhällsbilden var naturlig, men samtidigt förödande i otaliga fall. Spannmål och potatis som var avgörande för landets livsmedelsförsörjning användes i allt för stor utsträckning till brännvinsbränning. Trots alla berättelser och rapporter om brännvinets oförsonliga nedbrytning av familjer och bystrukturer så fanns starka krafter som borgade för dess närvaro och spridning. Det omtalade supandet under 1800-talets första hälft kan delvis härledas till husbehovsbränningen, där bönder med mantalsatt jord hade rätt att bränna sprit för eget bruk.

Stockholms måttlighetsförening startade sin verksamhet 1830 med syfte att bekämpa husbehovsbränningen genom ny lagstiftning. Föreningen var inte för ett alkoholförbud, vilket namnet också antyder, utan målet var att begränsa tillgängligheten.

Centralnykterhetsföreningen i Kronobergs län bildades vid ett sammanträde i Växjö den 4 september 1844. Första årsmötet som hölls året därpå inleddes med predikan i domkyrkan av en viss pastor Stéenhoff som underströk dryckenskapens skuld till familjernas olycka och samhällets fattigdom, samt hur spriten utgjorde ett hinder för kyrkans arbete. Vid gudstjänsten närvarade landshövding, landsstaten, magistraten, i staden varande lektorer och andra lärare, flera ståndspersoner samt en stor del av ortens prästerskap och allmoge. Därefter samlade sig föreningsstyrelsen i gymnasiets högtidssal.

Kronoberg blev snabbt ett nykterhetsfäste i landet och en person som starkt bidrog till denna utveckling var den strid-

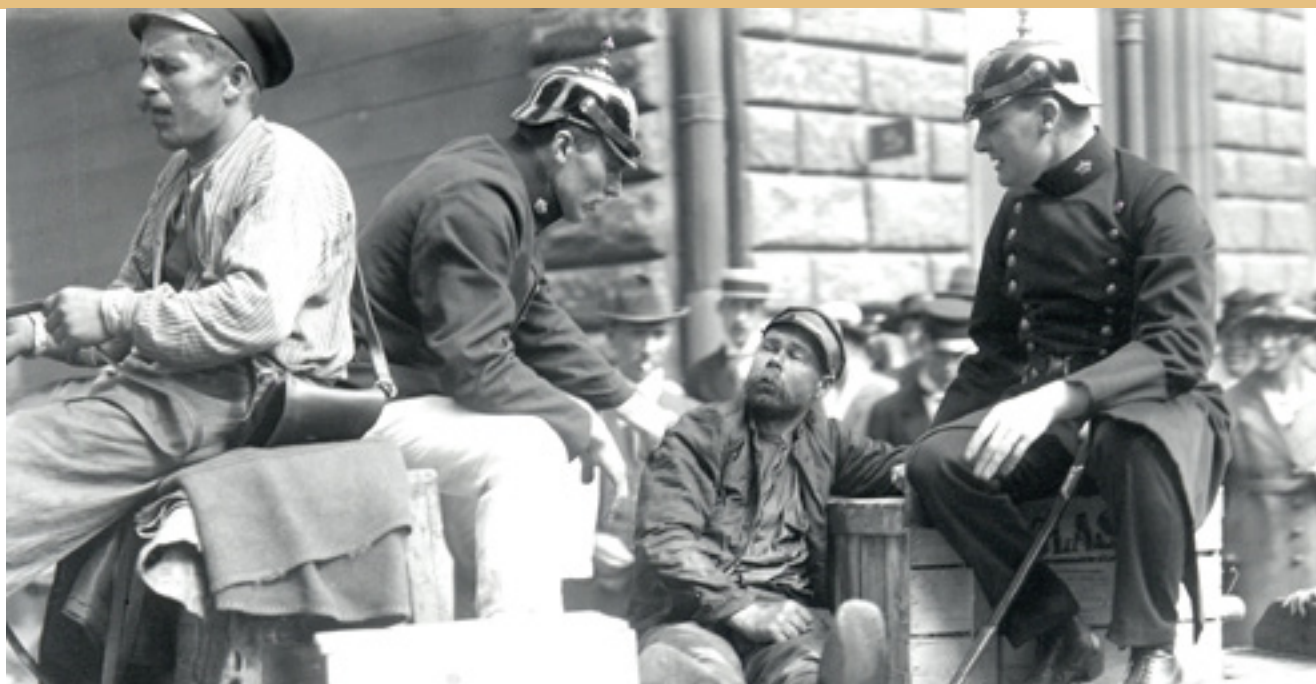
bare prästen från Vislanda, Peter Wieselgren. Han hade goda kontakter med prästerskapet i de gammalkyrkliga länsdelarna och hans insatser inom nykterhetsarbetet ska inte underskattas.

Det dröjde till 1855 innan statsmakterna kunde enas kring en reform som genomgripande förändrade sprithandlingen i Sverige. Upplägget får anses som genomtänkt och denna s.k. brännvinsreform innebar att husbehovsbränningen förbjöds 1860. Tydligt är dock att de ekonomiska intressena var styrande i processen, då stora vinster kunde inhämtas från tillverkning och försäljning.

Genom att produktionen koncentrerades till ett antal stora brännerier kunde effektiviteten förbättras samtidigt som den statliga kontrollen underlättades. Tillverkningen var belagd med en avgift, vilket snabbt resulterade i att statens inkomster ökade. Det presenterades idéer om en ökad reglering av försäljningen samt att beakta spritens inverkan på den växande gruppen fattiga, men reell förankring saknades.

I de flesta städer bildades särskilda bolag, som fick ansvaret för brännvinsförsäljningen. Syftet var att minska vinstmöjligheterna för privata aktörer där inkomna medel istället skulle avsättas till allmännyttiga åtgärder som gagnade städernas utveckling. En direkt effekt var att antalet krogar minskade drastiskt, särskilt på landsbygden. Bolagsformen, som utgick från Göteborgssystemets principer, blev 1905 ett krav och ur detta organisatoriska koncept bildades sedermera Systembolaget.

Behovet av restriktioner och ytterligare kontroll medförde att ett gemensamt nationellt system skulle realiseras.

En återkommande scen som utspelats i alla svenska städer. Polisen omhändertar en kraftigt berusad man.
Foto: ur Lennart Johanssons forskningsarkiv, original i Stockholms stadsmuseums bildarkiv.

Stockholmssystemet som utvecklats av Ivan Bratt blev förebild och 1917 beslutade Riksdagen att lagstifta om ett verkställande i hela landet. Intresserade fick ansöka om motbok och i den redovisades med stämplat hur mycket sprit som uthämtats. Antal liter per månad var noga preciserat. Kvinnor och obesuttna hade liten eller ingen chans att tilldelas motbok.

En naturlig konsekvens av Bratts försäljningskonstruktion blev att staten skapade ett monopol såväl på tillverkning som på export och import av sprit, vin och starköl. Existerande fabrikanter och importörer blev därför tvångsinlösta. Bildandet av det statligt ägda Aktiebolaget Vin & Spritcentralen var därmed ett faktum. Därefter har flera namnbyten skett.

Brattssystemet innebar en mellanväg där reglering och kontroll istället för förbud eller fri tillgång blev statens riktlinje i försöken att stävja alkoholkonsumtionen. Nykterhetsrörelsen var dock överlag emot uppkomna system då målsätt-

ningen var ett förbud och motboken ansågs ”suggererande” eftersom många per automatik köpte ut sin ranson utan att behov förelåg. Betydligt högre alkoholpriser ansågs vara en bättre lösning. Det är uppenbart att synen på alkoholen och dess verkningar blev en köns- och klassfråga. Konsumtionen bland kvinnor bedömdes som högst begränsad medan överklassen menade att de kunde hantera dryckerna. Däremot riktade systemet sin udd mot manliga arbetare vars intagande av alkohol ansågs utgöra huvudproblemet.

Motboken innebar en påtaglig reduktion av spritbruket, men de grava alkoholisterna som saknade motbok och dessutom stod för en klar majoritet av fylleribrotten påverkades i begränsad omfattning. Nykterhetsrörelsen har i efterhand fått mycket kritik, även internt, för att man inte stödde Brattssystemet samt verkade för restriktioner vid dess avskaffande.

IOGT:s intåg och spridning i Sverige

Det s.k. Med USA som bas spred sig IOGT-rörelsen över världen. International Order Of Good Templars bildades 1852 genom en utbrytning från ett annat ordenssällskap som krävde nykterhet. Det beräknas att IOGT-rörelsen redan 1875 bestod av 12 000 olika loger, men det skulle dröja ytterligare fyra år innan den första logen bildades i Sverige. Frikyrkopastor Bergström fick äran att inrätta logen nr 1 Klippan i Göteborg 1879. Kopplingen till frikyrkan tydliggör den tidiga nykterhetsrörelsens starka religiösa band och målet var självklart; ett alkoholbefriat land. När nya loger bildades tilldelades de ett nummer, vilket redovisade dess tillkomst i förhållande till andra. Själva namnet fick medlemmarna enas kring. Löftet som en ny broder eller syster fick avlägga vid

Asa-Thors IOGT:s symbol, placerad på väggen ovanför scenen.

inträde i logen löd: *Ingen medlem må tillverka, köpa, sälja, begagna, bjuda, förskaffa eller låta förskaffa åt andra sprithaltiga eller jästa drycker, att brukas som läskdryck; och hvarje medlem är skyldig att på hvarje lofligt sätt motarbeta tillverkning, försäljning och bruk af sådana drycker.*

Godtemplarnas organisation och verksamhet byggde på ett grundmurat demokratiskt och parlamentariskt förhållningssätt vilket också avspeglar sig i dess grundsats; *Ingen skillnad bland medlemmarna på grund av samhällsställning, kön, färg eller ras.* Över hela landet samlades tusentals utbildade personer för att delta i möten där alla hade rätt att rösta och uttala sig. Protokoll skrevs och olika kommittéer tillsattes ständigt, vilka gavs mandat att agera. Helt klart bidrog aktiviteterna i alla de över 1000 logehusen till etablerandet av en stark demokratiförankring i samhället och en ökad förmåga att administrera och utveckla ett seriöst föreningsliv. Beteckningen "medborgarskola" har ibland använts, som inte kan anses som en överdrift med tanke på den omfattande verksamhet med studiecirklar som också bedrevs. Folkupplysningen gjorde människor delaktiga och det finns otaliga exempel på hur medlemmar gjort politisk karriär inom stat, landsting och kommun.

I Kronobergaren den 19 maj 1945 berättar riksdagsmannen Hjalmar Gustafsson från Dädesjö om sitt förhållande till IOGT; *Inträdet i logen 3470 Freja öppnade för mig på sätt och vis dörrarna till en alldeles ny värld, och i Godtemplarorden fann jag min folkhögskola och mitt universitet [-]Kronobergs län har väl aldrig varit något idéernas sommarlandskap. Politisk*

Bakom scenen i Asa-Thors logelokal finns ett enkelt träskåp där tjänstemännen hade egna små förvaringsfack. På etiketterna går ännu att läsa *Loge-templar*, *Loge-sekreterare*, *L. Skattmästare* och *L. Uppbördsman*. På väggen bakom syns två olika tapetlager, den översta tapeten sattes upp 1966.

konservatism, andlig obskurantism och intolerans höll längre sina ställningar här än på många andra håll, och det var inget lätt-erövat land som mötte Godtemplarordens förtrupper. I artikeln berättas om studiecirklar, det älskade logebiblioteket och han menade att *distriktets studieverksamhet hade den obestridliga ledningen av det fria bildningsarbetet i länet.* Ungdomar som gavs en meningsfull fritid avstod dessutom lättare från alkohol.

Det dröjde till sommaren 1882 innan IOGT etablerades i Kronobergs län genom bildandet av logerna nr 177 S:t Sigfrid

och nr 201 Håkan Sjögren. Därefter spred sig rörelsen snabbt, främst till orter utmed stambanan såsom Vislanda, Älmhult, Alvesta och Moheda. I Växjöbladet från den 20 april 1948 beskrivs att det knappast fanns något *nykterhetstillstånd* bland invånarna när godtemplarna kom till staden, *t.o.m. dibarnen matades med brännvin då något fattades dem.* Raglande och rusiga människor ledde enbart till skratt eftersom allmänheten var så invand med det supiga levernet. Misstänksamheten mot godtemplarna var dock utbredd och nykterhetsivrarna

Vita bandet var en rent kvinnlig nykterhetsorganisation vars lokalavdelning i Växjö bildades 1907. Här står ett antal representanter och serverar varm mjölk framför residenset i Växjö, allt för att motverka konsumtion av alkohol. Foto: ur Lennart Johanssons forskningsarkiv.

frustrerades över konservatism, fördomar och hur aktade samhällsrepresentanter intalade allmänheten att misstro all föreningsverksamhet.

När föreningar växer snabbt blir det lätt friktioner och meningsskiljaktigheter. Vid flera tillfällen skedde utbrytningar där nya organisationer etablerades. Ofta berodde splittringarna under 1800-talet på religiösa motsättningar. Nationalgodtemplarorden (NTO), Templarorden, Blåbandsrörelsen

och Verdandi är exempel på fristående nykterhetsföreningar som bildades. Tillsammans med IOGT nådde man sin höjdpunkt i början av 1910-talet då omkring 380 000 personer var anslutna. Kring sekelskiftet startades även särskilda yrkesföreningar som verkade för nykterhet, bl.a. inom polisen, SJ, tullen och läkarkåren. Järnvägsmännens helnykterhetsförbund beskrev sin idégrund som [-] *att järnvägstjänsten är så ansvars- och riskfylld, att ingenting bör tillåtas nedsätta de kraf-*

ter och egenskaper hos personalen, som skall säkra denna tjänst. Denna ståndpunkt kan i sin mest kortfattade form angivas med satsen, att ALKOHOL OCH TRAFIK HÖR ICKE SAMMAN. Intressant i sammanhanget är att de tre dominerande folkrörelserna i Sverige kunde enas kring målet om ett nyktert samhälle vilket gav engagemang i breda befolkningsskikt.

Religionens starka inflytande på verksamhet och ceremonier, bl.a. ingick trosbekännelse vid intagningsritualen, förändrades 1905. Då omskrevs IOGT:s konstitution, vilket innebar att Orden skulle vara konfessionslös och ställa sig helt neutral i religiösa frågor. Den makalösa medlemsökningen som skedde fram till 1910-talet bör också ses mot bakgrund av en relativt isolerad och traditionsbunden landsbygd där sociala mötesplatser, vidareutbildning och möjlighet att offentligt uttrycka åsikter var begränsad. Nykterhetsrörelsen fyllde här ett socialt behov som lockade nyfikna, men i många fall svalnade intresset efter en tid. Nykterhetslöftet blev då en bisak där möjlighet till förkovran och umgänge lockade mer. I protokoll framförs ofta kritik från ”eldsjälar” och företrädare då engagemanget och debattlustan ansågs sval. Vid Asa-Thors årsmöte 1921 beklagade logetemplaren det dåliga intresse som medlemmarna visade logearbetet och ett diskussionsämne från 14 april 1940 får exemplifiera intressekonflikten; *Varför försvinner det stora flertalet av logens medlemmar från mötena så snart de blivit gifta?*

Inom IOGT var man fullt medveten om den sociala lockelsen och i *Handbok för godtemplare* klargörs förutsättningarna: *Träd ej in i Orden för att där söka nöje och förströelse!*

Väl kan inom Ordens väggar glädje råda och nöjen förekomma – dock aldrig oädla sådana – och en nykterhetsvän bör visa världen, att alkoholen icke är nödvändig för en sann och oförfalskad livsglädje, men motivet för inträdet skall alltid vara grundat på en fast övertygelse om varje människas plikt att bekämpa de alltid osunda och dyrbara samt för många tusenden högst farliga och skadliga alkoholvanorna.

Politisk kamp och förbudsomröstningen

Statens påtagligt ökade engagemang under 1910-talet innebar att nykterhetsorganisationerna delvis förlorade sin initiativkraft då samhället påtog sig ett större ansvar. Nöden var inte lika närvarande och rollen som tillflyktshamn för utslagna inte längre självklar. Men viljan att driva igenom ett totalförbud var uttalat och kravet på riksdagen att anordna en folkomröstning i frågan växte sig starkare.

Inom vissa politiska kretsar upplevdes önskemålen som hotfulla eftersom dessa ansågs kopplade till den allmänna demokratiutvecklingen. Skulle folket få avgöra? Även inom kyrkan växte oron då nykterhetsrörelsens politiska ambitioner tydliggjordes samtidigt som konsekvensen blev en radikalisering. Vid ett prästmöte i Växjö 1915 skriver biskop Lindström; *Godtemplarna har unartat till religiös och politisk radikalism, så det nästan blivit skam att vara godtemplare*. Den lutherska andan av enighet kunde rubbas.

Den svenska riksdagen införde 1921 möjligheten att hålla rådgivande folkomröstningar och redan året därpå verkställdes en sådan då folket fick möjlighet att rösta om ett fullständigt förbud eller ej. Till samtliga grundloger i länet utskickades i april 1922 ett cirkulär med rubriken *Ordenssystem! NU GÄLLER DET!* Nu skulle medlemmarna mobiliseras

Inför folkomröstningen 1922 trycktes många valaffischer för att påverka opinionen. Ja-sidan, de som verkade för ett förbud, anspelade ofta på utsatta kvinnor och barn samt hur livsmedel användes till att bränna sprit. Ur Lennart Johanssons forskningsarkiv.

och nya värvas och det konstaterades i inledningen att; *Vi stå sålunda omedelbart inför det avgörande, för vilket vi sedan mer än 40 år kämpat. Visserligen är den stundande omröstningen endast rådgivande, men det gäller för allt Sveriges folk att giva sitt råd med sådan kraft, att alla fortsatta försök från motståndarsidan att slingra sig undan tillintetgöras.*

En vanligt återkommande fråga som även diskuterades vid Asa-Thor var om nykterhetslöftet skulle avgivas för livet. Här rådde delade meningar. I april 1922 bestämde logen att man skulle *söka samarbete med de frikyrkliga angående den nu krävande förbudskampen.* Till nykterhetsrörelsens stora chock förlorade man med knapp marginal. Skillnaderna hur man röstade i landet var stora. I Kronobergs län röstade 53% NEJ och 47% JA.

Trots ett genombrott i demokratiprocessen var det endast 55% av landets röstberättigade som gick till valurnorna vilket var en besvikelse. Efter förlusten tappade nykterhetsorganisationerna fart och en desillusion spred sig i leden. Minskningen av antalet medlemmar som uppmärksammades under 1910-talet fortsatte och fokus lades i större grad på upplysnings- och informationsarbete.

Kyrkan och IOGT

I många av landets socknar uppstod tidigt misstro bland prästerskapet när nykterhetsrörelsen etablerades och loger började uppföras. I några fall uppstod allvarliga konflikter och från predikstolar uttalades kraftord mot organisationens företrädare. Nykterhet ansågs föredömligt men ritualer, utländska influenser och politisk agitation bedömdes störa folkets förhållande till kyrkan och därmed leda till obalans i samhället. Många nykterhetskämpar har berättat om hur motståndet kunde gestalta sig och i protokollböcker ges intressanta inblickar.

I ett uttalande från Älmhult 1883 berättas att många invånare ansåg att Goodtemplarordens högste styresman är ingen annan än Antikrist sjelf. Jämförelsen med antikrist och kopplingar till djävulen genom hemliga ritualer är ett åter-

kommande tema. Det var vanligtvis sockenstugan eller skolan som kunde hyras på landsbygden och då kyrkan ofta hade ett inflytande över dessa lokaler kunde hyreskontrakt kontrolleras eller motarbetas. En sådan situation drabbade den första logen i Asa, 2438 Oden, och därför strävade man alltid efter en egen logebyggnad för att undvika inblandning.

Helt klart är att den tidiga föreningsverksamheten sågs med stor misstänksamhet, särskilt om medlemmarna dessutom bedrev hemliga ritualer. Intressant i sammanhanget är att påven 1883 förbjöd katoliker att närvara vid godtemplarmöten då Vatikanen menade att de hade samröre med frimurarna. Det invanda, traditionstygda och hierarkiskt präglade bondesamhället hotades att luckras upp, vilket kyrkans representanter inte direkt uppmuntrade.

Det oskrivna arbetet

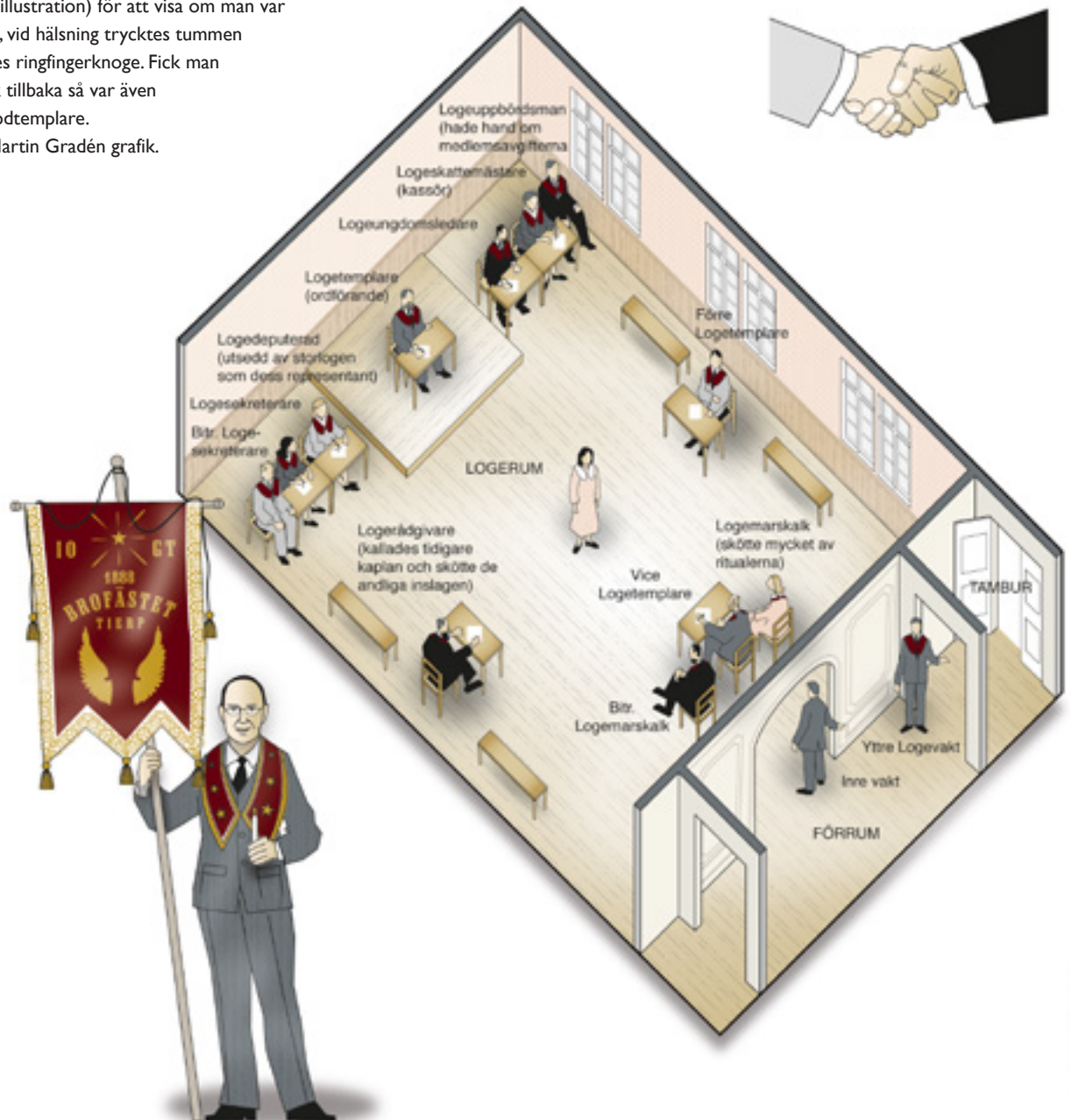
I mötesanteckningarna från den 7 februari 1965 anges att logedeputerad hälsade de nya medlemmarna välkomna varefter instruktioner i logens ”oskrivna arbete” lämnades. Vad innebar egentligen dessa instruktioner? I den handbok för godtemplare som utgavs 1930 sägs att IOGT är en sluten förening som upptagit vissa ordensmässiga former. Dessa, menade skribenten, var praktiska för verksamheten och av hemlig natur var endast *lösen, gradord och tecken*. De speciella intagningsceremonier som brukades när nya medlemmar togs in var inspirerade från ordensväsendet, bl.a. förekom kommittéundersökning, ballotering (omröstning) och särskilda ritualer.

Mötesverksamheten inom IOGT var ursprungligen uppbyggd på förhållandevis komplexa och tidskrävande ceremonier. De nedskrivna akterna var författade av en herre med direkt koppling till frimurarorden, vilket förklarar ritualernas strukturer och innehåll. Att IOGT valde att använda dessa speciella ordensinslag hade troligtvis flera skäl. Känslan av att man ingick i något exklusivt betonades och handlingarna avsåg skapa starka löftes- och trohetsband som medförde att exempelvis nykterhetsförsäkran skulle bli svårare att bryta. Just hemlighetsmakeriet väckte dock stor misstänksamhet hos såväl samhällsföreträdare som allmänhet när rörelsen vann terräng under 1800-talet. I ett brev författat i Älmeboda 1883 skrivs att; *Ceremonierna påstås vara mycket svåra: så skall man badas i kar, stå på bibeln och svära, ligga i en likkista och får slutligen sedan man tagit 4:e graden – fri resa till Amerika. Tänkare påstå, att det är nihilister, som skola beväpnas så fort kassorna tillåta det, störta regenterna och tillvälla sig magten.*

Ritualbok för Godtemplarorden , denna utgåva antogs 1935

Illustrationen föreställer logens tjänstemän, dess roller och hur de var placerade enligt fastslagna ritualregler. I mitten står en kandidat med vitt halsomhänge som blir antagen varvid en s.k. syskonkedja med övriga medlemmar skapas. Förr användes ett "hemligt" handslag (se illustration) för att visa om man var godtemplare, vid hälsning trycktes tummen på den andres ringfingerknoge. Fick man samma tryck tillbaka så var även den andre godtemplare.
Illustrator: Martin Gradén grafik.

Under ordens första tid påminde mötena om gudstjänster med bön, sång och textläsning. Det dröjde till 1909 innan den första icke religiöst färgade ritualen tillkom. Alla dessa ceremonier och hemliga inslag benämndes helt enkelt ”Det oskrivna arbetet”. Ordensdräkten bestod av ett halsomhänge, en s.k. regalia, som var scharlakansröd för tjänstemän och vit för ordinarie. Rörelsens ökade politisering medförde mindre fokus på ritualer. En anledning till detta var tidsåtgången men viktigast var att det ansågs otidsenligt. Då medlemsomsättningen dessutom var stor blev hemligheterna lätt kända utanför ordenshusen. Redan 1894 skrev en distriktsloge en motion med en önskan att exkludera delar av det oskrivna arbetet som – *låt oss vara uppriktiga – är till ingen nytta, då ju hvarje utesluten och utgången medlem har kännedom om desamma och ingen kan ju förhindra dem att därpå göra missbruk.* Många ansåg att frimurararvet inte gagnade nykterhetsarbetet och 1930 skrev en hög företrädare för IOGT att gradväsendet omedelbart borde avskaffas då det var en *murken kvarleva av den gamla vidskepliga tron på ett hemligt vetande.* Även behovet av regalierna ifrågasattes bl.a. därför att de var dyra. Samtidigt fanns en utbredd uppfattning att ”Det oskrivna arbetet” fyllde en viktig funktion som betonade tradition och högtidlighet samt känslan av broderskap.

Även om inget formellt togs bort så reducerades de ceremoniella inslagen undan för undan, de förkortades, ändrades eller avstods. När IOGT och NTO slogs samman 1970 försvann officiellt alla ordensinslag och organisationen beskrevs från och med nu som en förening.

Ur katalog från 1958. Eklunds & Vasatryck. IOGT:s och NTO:s gemensamma förlag.

TJÄNSTEMANNAREGALIER FÖR GRUNDLOGER

Regalierna ger högtid och stämning åt logemötena. De regalier vi nu tillhandahåller är tillverkade av slötsjuk konstnärskapet i Årjängs tun, färdigt samt utslitna sommet och foder garniv som ger stadga. Kanten är färdigt med guldband och tjänstemansinslagarna i färglösa 15 mm höga bokstaver är placerade på en sammetsplatta i blått och angivna av en guldbord.

Angiv vid beställningen för vilken eller vilka tjänstemän regalierna är avsedda.

Nr 661.

Ex. 20:—

• FÖR ORDENSHUSEN

Inom IOGT fanns från början tre olika grader men dessa utökades sedermera till fem. När en medlem erhöll en ny grad genomfördes speciella ritualer och personen tilldelades hemliga gradord. De fem skilda nivåerna var följande.

- 1:a graden. Grundlogen
- 2:a graden. Kretslogen
- 3:e graden. Distriktslogen
- 4:e graden. Storlogen
- 5:e graden. Internationella storlogen

Krets-, distrikts- och storloge var i själva verket endast delegationer från samtliga grundloger. När en ny medlem skulle intagas genomfördes en s.k. ballotering, vilket innebar att de närvarande i logen fick rösta om de ansåg att personen var lämplig. Ofta användes ett system med vita och svarta kulor som lades i en behållare. Dominerade de vita kulorna

Ritualförberedelser vid logemöte i Asa-Thor, i mitten står logetemplaren. I bakgrunden syns scenridån. Foto: via Ingrid Andersson.

kunde medlemsantagning ske. Detta förfarande blev allt ovanligare efter 1920-talet.

Nyktterhetslöftet var av största vikt och brott mot artikel II, bruk av alkohol, innebar uteslutning ur logen. Detta var vanligt förekommande och i extrema fall i början av 1900-talet kunde närmare 12 000 medlemmar uteslutas från nyktterhetsrörelsen under ett och samma år. Många invaldes dock igen. Logens tjänstemän blev vanligtvis tipsade om

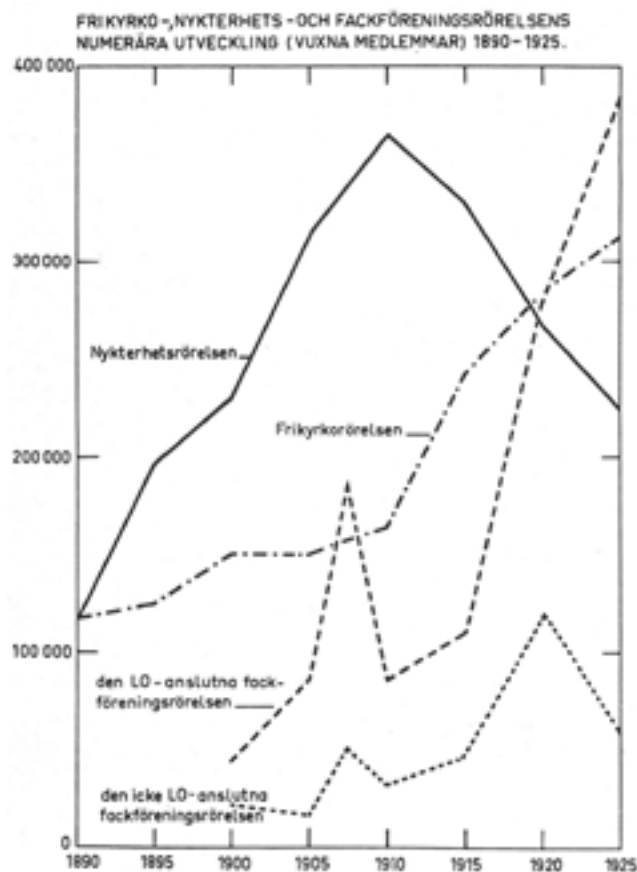
löftesbrott och angiveri blev därför ett naturligt inslag under IOGT:s första decennier. Följande situation som utspelade sig hos Asa-Thor i maj 1920 var inte ovanlig; Vid ett logemöte anklagades fyra personer för brott mot artikel II, vilket innebar att fyra utredningskommittéer med tre personer i varje tillsattes. Efter prövning önskade några strykas ur medlemsmatrikeln medan övriga ville bli återupptagna.

Nya tider, bistra tider

Vid en genomgång av situationen som distriktlogen sammanställde för länet 1918 framgår att flera loger var vilande och några t.o.m. upplösta och *på flertalet platser ett ogenomtänligt mörker såsom i Urshult, Pjätteryd, Tolg och Slätthög*. I Tolg strax söder om Asa förekom dans, kortspel och superi i logen och vissa tjänstemän kom även onyktra till mötena. Det fanns dock ljuspunkter och inför förbudsomröstningen steg förväntningarna. Efter bakslaget 1922 skedde en påtaglig avmattning inom nykterhetsrörelsen och medlemsantalet minskade drastiskt. I Kronobergaren den 10 juni 1939 hävdas att Godtemplarorden tappat 15 000 medlemmar under åren 1923-1938, varav en stor majoritet i Norrland. Det anges också att Orden äger 1200 fastigheter och att 100 sommarhem uppförts.

Medan IOGT tappade i medlemsantal växte samtidigt arbetarrörelsen och frikyrkoförbunden. Till saken hör att den tidiga socialdemokratin ansåg att nykterhetskämparna var konkurrenter om arbetarnas intressen och ett sätt för kapitalistiska krafter att avleda från nödvändiga samhällsförändringar. Arbetarna hade länge utsatts för predikningar om nykterhet från överklassen. Misstänksamheten var ömsesidig, men motsättningarna överbryggades och ett nära samarbete utvecklades. Det socialdemokratiska ungdomsförbundet anslöt sig tidigt till förbudskravet.

På landsbygden blev de ekonomiska åtagandena övermäktiga för många loger varvid verksamheten lades i malpåse och på 1960-talet tog utförsäljningen av logebyggnaderna fart. IOGT utvecklades till en centralortsforeteelse. I Asa-

Tabell som redogör för folkrörelsernas medlemsutveckling mellan 1890 och 1925. Nykterhetsrörelsen upplever en topp kring 1910 varefter en kraftig stagnation vidtar.

Thors protokollböcker tydliggörs våndan när engagemanget tryter och medlemsantalet sjunker.

- I januari 1961 säger logedeputerad vid årets första möte *att de få medlemmar som går till mötena icke skall förtröttnas utan hoppades att logen skall gå ett gott år till mötes*
- I februari 1961 framförde logedeputerad att samtliga måste göra en kraftansträngning för att få medlemmarna att delta i verksamheten. Vid mötestillfället var endast sex personer närvarande
- Protokollet för den 8 december 1968 andas stort missmod. Omorganisation och sammanslagning av loger diskuteras. *Det var många vemodiga ansikten som kunde skådas i denna stund. Den stora frågan var, var skall det bli med vårt kära ordenshus? Som vi äldre kämpat för det mesta av vår levnad*

Motboken upphörde den 1 oktober 1955 och en drastisk ökning av alkoholkonsumtionen blev konsekvensen. Dagen kallas i folkmun ”Den svenska flaskans dag” och som en följd slogs de 41 regionala systembolagen ihop till ett nationellt bolag. Antalet utskänkningstillstånd ökade markant och starkölen fick åter säljas. Riksdagen beslutade om 50% pris-höjning på sprit för att dämpa de oroväckande siffrorna.

Enligt forskaren Lennart Johansson fattades det senaste restriktiva alkoholpolitiska beslutet av Sveriges riksdag 1982. Följden blev att Systembolaget hölls stängt på lördagar. Dagens liberala syn på alkohol har medfört att många IOGT-NTO föreningar upplevt en viss renässans.

Framsidan på program- och informationsskriften Ljusglimten som berörde IOGT:s verksamhet i Kronobergs län. Detta nummer som redovisar första kvartalet 1932 vill uppenbarligen påvisa organisationens förankring i såväl stad som landsbygd. Just detta exemplar tilldelades logetemplaren då bokstäverna L.T. skrivits med blyerts på överkanten.

Logehusens arkitektur

Folkrorelsernas lokaler på landsbygden hade fram till 1920-talet en snarlik tillkomst. En byggnadskommitté valde lämplig förebild och bestämde byggnadens storlek samt måtten på mötessalen. Därefter fick den lokale byggmästaren relativt fria händer att skapa exteriören. Under 1800-talets andra hälft spreds både svenska och utländska mönsterblad med exempel på olika arkitektoniska lösningar. Dessa har inspirerat och resulterat i många ”huskopior”.

Landsbygdens logehus var överlag enkla. Den typiska planlösningen utgjordes av en rektangulär sal med två rum i ena gaveln. Ibland medgav ekonomin att tillbyggnader kunde genomföras efter några år och de nya rummen användes ofta för nöjesändamål, vilket även möjliggjorde extra intäkter.

Nykterhetsrörelsen, som vanligtvis inte hade samma ekonomiska kraft som frikyrkoförbunden, fick inledningsvis ofta hyra lokaler innan egna hus kunde uppföras. Att vara hyresgäst hade sina nackdelar och nyckfulla fastighetsägare kunde med kort varsel säga upp kontraktet. Inför bygget av en egen loge bildades syföreningar, andelar såldes, man höll fester och basarer men lån var ändå nästan alltid nödvändiga för att klara finansieringen. Tanken var att verksamheten med tillhörande uthyrning skulle bära lokal- och föreningskostnaderna. Senare skapades särskilda fonder på central- och distriktsnivå som möjliggjorde förmånligt stöd.

Det hände att ägandeförhållandena blev oklara och därför inrättades ofta ekonomiska föreningar för att undvika sådana situationer. Bygg- och planeringsprocessen vilade på ett kommittéarbete vars medlemmar utsetts av logen. Storlo-

gen inom IOGT utgav 1917 en inspirationsbok där kompetenta arkitekter utarbetat ritningsförslag till ordenshus i olika former. Logehusens planlösning betonar det ceremoniella behovet och likheten med frikyrko- och Folkets Hus-lokaler är påtaglig. Sveriges första IOGT-hus förlades till Arboga och fram till 1890-talet skedde nybyggnationer nästan uteslutande i städer. Ibland blev logerna oerhört påkostade och arkitektoniskt framträdande, exempelvis försökte man bygga världens största ordenshus i Östersund, medan de allra flesta på landsbygden blev förhållandevis anspråkslösa.

När byggverksamheten inom IOGT nådde sin höjdpunkt under 1900-talets första decennium levererade träindustrin en rad billiga produkter och som en följd av detta blev innerväggar av pärlspont mycket vanliga inslag i logehusen. Stora fönster och högt i tak var andra typiska karaktärsdrag.

På Nygatan i Växjö uppfördes 1887 det som kom att bli godtemplarnas högborg i Kronobergs län. Landsbygdslogerna blev ofta enkla medan nykterhetsrörelsen storsatsade i städerna för att framhäva sitt ökande inflytande och folkliga engagemang. Byggnaden utgör ett utmärkt exempel på 1880-talets stilideal. På grindarna kan man ännu läsa bokstäverna IOGT. Idag huserar det kommunala fastighetsbolaget VÖFAB i lokalerna. Foto: Samuel Palmblad 2012.

Asa får en nykterhetsloge

Intill landsvägen står denna minnessten som upplyser om de år marknadsplatsen brukades samt att operasångerskan Kristina Nilsson sjungit på platsen.

Nykterhetsrörelsen etablerades i Asa redan 1898 då logen 2438 Oden erhöll sina rättigheter. Motstånd från sockenbor samt lokalbrist medförde att verksamheten upphörde efter kort tid. En nystart kom 1910 och utrymmen i sockenstugan hyrdes för verksamheten. Kyrkan var dock inte förtjust i situ-

ationen varför en flytt blev nödvändig, denna gång till torpstället Hedvigsberg som låg under herrgårdens ägor. Logens snabba tillväxt medförde att en delning beslutades 1911 varvid Asa-Thor bildades. Den först inskrivne i matrikeln var mjölnaren Karl Johannesson. Uppenbarligen gynnades inte

Asa-Thors charter som överlämnades i samband med bildandet 1911.

nykterhetsarbetet av två separata loger och det dröjde inte länge förrän Oden lades ned. Även inom Asa-Thor skedde en avmattning men tack vare en engagerad ungdomsloge genomfördes en nysatsning 1915 och därefter var utvecklingen positiv.

Vid Kråketorp strax norr om Asa hölls det marknad mellan åren 1757 till 1919. Vid denna plats har otaliga händelser utspelat sig varav de flesta naturligtvis glömts bort. Christina Nilssons sånguppträdanden resulterade dock i en steninskription och historien om "Pannkakaröret" lever ännu vidare. Resterna av detta en gång så stora, cirkelformade stenröse är närmast obefintliga sedan landsvägen drogs rakt igenom. Enligt traditionen var detta traktens friarplats. Här, innanför röset, lär kvinnorna ha bjudit de män de önskade på pannkakor.

Under marknaderna uppstod ofta handgemäng mellan sturska män och därför fanns en särskild byggnad på området där slagskämpar kunde låsas in. I februari 1925 erbjöds logemedlemmarna att köpa denna arrest och kort därefter utbetalades 465 kronor. I summan ingick, förutom huset, även arrende under en tid av 15 år för en del av Kråketorps marknadsplats. För att iordningställa den nya logelokalen krävdes ytterligare 1 500 kr. I denna kostnad ingick inte enbart inredningen utan även en flytt av byggnaden. Oklart är om någon flytt realiserades eller om arresten står kvar på sin ursprungliga plats.

Arrestlokalens yta var begränsad och behovet av en tillbyggnad diskuterades på mötena. I januari 1932 debatterades frågan livligt, anbud begärdes in och i slutet av februari presenterade

byggnadskommittén inkomna alternativ. Lägst anbud hade Alex. Pettersson i Asa lämnat, 5 250 kronor exklusive stenarbetena som beräknades till 780 kronor. Grundens tillänkta uppbyggnad skapade oenighet. Tvisten gällde om huggen granit eller betong skulle användas. Granitförespråkarna vann och troligtvis hämtades stenen från något av de utmärkta stenbrotten i närheten.

Arbetet med den vinkelställda tillbyggnaden inleddes sommaren 1932 och i juli beslutades att logen skulle elektrifieras. Månaden efter valdes en invigningskommitté bestående av Edvin Gustavsson, Gustav Nilsson, Arvid (oläsligt efternamn), Josef Pettersson, Edvin Pettersson, Elin Malmgren och Inez Jonasson.

Att tomten arrenderades medförde att logen tvingades ta hänsyn till eventuella krav från berörda markägare i Kråketorp. Socialdemokratiska ungdomsklubben och Asa arbetarekommun framförde vid två tillfällen 1938 önskemål om att få hyra lokalen för sina möten. Styrelsen konstaterade dock att någon överenskommelse med markägarna inte kunde träffas, varför anhållan avlogs. Kråketorps åldermansstämma hänvisade i ett protokoll från 1956 till den punkt i arrendekontraktet där det angavs att politiska möten var förbjudna i logehuset. Detta år valde nämligen åldersstämman att justera kravet så att logen gavs rätt att anordna politiska möten som gynnade landsbygdens intressen. Varför Jehovas vittnen inte fick hyra 1953 berodde nog på andra skäl.

Bildtext. Bildtext. Bildtext. Bildtext. Bildtext. Bildtext. Bildtext. Bildtext. Bildtext. Bildtext. Bildtext. Bildtext. Bildtext. Bildtext.

Livet och verksamheten i logen

Enligt protokollsanteckningarna för den 7 december 1919 framförde Johan Karlsson att logen måste verka för intressantare och mer innehållsrika möten. Han föreslog att *medlemmarna i tur och ordning underhöll med sång eller uppläsning på mötena*. Frågan togs omedelbart upp till behandling och det bestämdes att på varje möte skulle två medlemmar utses som inför nästa sammankomst förberedde sång eller uppläsning. Herr Karlsson blev själv utsedd att inleda nästa möte.

Otaliga möten och programpunkter har planerats och genomförts i logehuset. I skriften *Ljuslimten*, vilken utgjorde IOGT:s organ för Kronobergsdistriktet, redovisades alla programpunkter som länets loger planerade varje kvartal. I *Ljuslimten* för tredje kvartalet 1955 presenterades följande information om 4288 Asa-Thor, som ingick i kretslogen Norrvidinge. Josef Petersson var logedeputerad, Stig Svensson ungdomsledare, antal medlemmar var 74 och möten hölls varannan söndag kl. 19:00. Programutbudet för detta kvartal var:

- 10 juli. Medlemmarna från Baggansås och Plantingsboda gör vad de kan för att det ska bli trevligt.
- 24 juli. Jordgubbskalas. Ansvariga: Ulla-Britt och Kerstin.
- 7 augusti. Siri och Birgitta underhåller med sång och musik.
- 21 augusti. Fotbollsmatch mellan flickorna och gubblaget. Lagledare: Siri P. och Edvin J.
- 4 september. Pojkarna svarar för en trevlig kväll. Stig och Bengt organiserar.

18 september. Skämttävlingar med Leif och Göran som ledare.

2 oktober. Flickorna från Asa

Josef Petersson i Knutskog var en ledargestalt inom logen under flera decennier. Foto: via Ingrid Andersson.

Programinslagen utgjordes ofta av sång, kåserier, föredrag, debatter och fester. Det ordinarie arbetet i logen baserades på olika ständiga och tillfälliga kommittéer som getts särskilda ansvarsområden. Inom Asa-Thor fanns dessa fasta kommittéer 1952:

- Programkommittéen
- Idrottskommittéen
- Kaffekommittéen
- Propagandakommittéen
- Tidningskommittéen
- Studiekommittéen
- Ungdomskommittéen
- Uthyrningskommittén
- Sjukvårdskommittén

(Dessutom var två ansvariga för logebiblioteket)

Ofta ordnades särskilda programpunkter där ämnen av relevans för loge- och vardagslivet diskuterades öppet. Idag kan många av dessa samtalsämnen förefalla märkliga och komiska men uppenbarligen fanns det ett behov av att ventilera dessa frågor. Här följer några exempel:

- *Ligger någon sanning i det påståendet att kvinnan bidrager till mannens rusdrycksbruk?* 1920
- *Wilka medel står oss till buds på att inrikta ungdomens intresse på allmänbildade och förädlade nöje?* 1921
- *Varför drager sig vår tids ungdom mot städerna?* 1922
- *Varför äro människorna missnöjda med sin ställning i livet?* 1922
- *Vad är fosterlandskärlek?* 1925
- *Bör en man offra sina idéer för en kvinnas skull?* 1930
- *Kan bruket av svordomar i dagligt tal motarbetas?* 1938
- *Är det någon förtjänst att vara unkarl?* 1941

Fotot är taget i lilla salen och visar deltagarna i en studiecirkel som var aktiv 1937-1938. Inom nykterhetsrörelsen var just studiecirklar en viktig del av verksamheten och möjligheten att förkovra sig var stor. Notera väggdekorationerna, vilka försvann i början av 1960-talet.

Foto: via Ingrid Andersson.

Festarrangemang i stora salen 1950. Läktarbarriären är ännu försedd med målade växtmotiv och väggarna indelade i fält. Foto: via Ingrid Andersson.

I protokollen får man som läsare sällan inblick i hur debatterna förlöpte och kommentaren *Diskussionen får utgöra svar på frågan* är ständigt återkommande. Andra världskriget innebar ett visst avbräck då många män från socknen var inkallade. Några dagar efter krigsutbrottet 1939 riktade logedeputerad några ord till medlemmarna om det allvarliga tidsläget. Sedan

framförde någon sången "Sverige" och därefter sjöng hela logen psalmen "Bevara, Gud, vårt fosterland". Vikten av att bibehålla kontakten med ordensbröderna som låg i beredskap betonades och bl.a. skulle fältjulkappar skickas ut. Under kalla kriget hade civilförsvaret planer på att nyttja lokalerna för att inkvartera flyktingar och 1953 begärde man informa-

Fotot är taget i samband med logens 60 års jubileum 1971. Några år tidigare täcktes taket och väggarna ovanför bröstpanelen med treetex-plattor och läktarbarriärens växtmotiv målades över.

Foto: via Ingrid Andersson.

tion om golvytans exakta storlek. Sedermera fick krigsmakten rätt att överta logen vid krigsfara men 1972 meddelade Länsstyrelsen i ett brev att detta behov upphört.

Ungdomslogen Nr: 1370 Ungdomsstjärnan bildades redan 1912 och medlemstillströmningen var god. 1932 uppgick antalet medlemmar till 44 och femton år senare var man 58 stycken. Ungdomsstjärnan tillhörde kretslogen

Norrvidinge där även Åby, Rottne och Ormesberga ingick. En eldsjäl i sammanhanet var Ingrid Andersson i Dansboda som under flera decennier engagerade sig i ungdomsarbetet. På ett foto från 1972, som togs i samband med logens 60-års jubileum, syns Ingrid tillsammans med 20 barn i olika åldrar. Det var vanligt att man, då man "vuxit ur" ungdomslogen önskade inträde i grundlogen, i det här fallet Asa-Thor.

Dans och bio

Den offentliga dansen var föremål för otaliga diskussioner inom nykterhetsrörelsen och åsikterna gick ofta isär. För vissa loger var det nödvändigt att arrangera danser eftersom dessa medförde välbehövliga ekonomiska intäkter. Närvaron av alkohol utgjorde det stora problemet samtidigt som ungdomen ansågs förledas och lockas bort från nykterhetsarbetet. Distrikts-templare Herrlander i Åseda riktade 1918 i ett cirkulär till samtliga grundloger *en allvarlig uppmaning och en bestämd varning för anordnande av danstillställningar eller andra sådana nöjen, som äro ovärdiga vår orden och ägnade att neddraga ordens anseende. Offentliga danstillställningar i ordenshusen måste absolut bannlysas, och manas logerna att öva skarp censur även vid uthyrning till kringresande sällskap.* Frestelserna till trots så blev Asa-Thor en av de största fest- och dansarrangörerna i denna landsskapsända.

Kopplingen till marknadsplatsen och ”Pannkakaröret” medförde att det fanns en besöks- och festtradition som kunde utnyttjas. Tidigt uppförde medlemmarna en dansbana och 1939 konstaterades att den utnyttjades så frekvent att en tillbyggnad behövde genomföras. Vid den stora midsommarfesten kunde mellan 1000-2000 personer komma till Kråketorp. Naturligtvis förekom mycket sprit och slagsmål var inte ovanliga, men uppenbarligen valde logen att acceptera detta faktum eftersom de ekonomiska vinsterna uppvägdde. Att det ändå rådde delade meningar inom logen tydliggörs av att logetemplaren 1936 föreslog att danstillställningarna borde upphöra. Frågan bordlades dock. Det berättas att Josef Petersson som var loge-templare i många år inte tillät dans förrän han lämnat lokalen.

Några av alla de biljetter som nyttjades vid arrangemang i logehuset.

Redan vid utbyggnaden 1932 bestämdes att en biografmaskin skulle inköpas och ett särskilt rum för dess installerande iordningställdes. En klassisk filmprojektor finns bevarad i logehuset tillsammans med otaliga redovisningsböcker över vilka filmer som visats. Verksamheten blev omfattande och då upptagningsområdet var stort blev biografen populär. Ökad konkurrens och bristande intresse medförde dock att bion lades ned omkring 1970. Frågan om en TV skulle anskaffas debatterades vid ett flertal möten under 1960 och en särskild

Ordenshuset Asa Thor

En av otaliga redovisningsprotokoll från bioverksamheten. Vid detta tillfälle, den 19 april 1959, visades filmen "Värmlänningarna" och inkomsterna för dagen uppgick till 151,50 kronor.

TV-kommitté tillsattes, men något beslut om inköp verkar inte ha fattats. Protokollböckerna visar tydligt hur oerhört mycket tid som lades på fest, dans- och bioplanering där skilda kommittéer ständigt tillsattes för att förbereda och verkställa fattade beslut. Logen utgjorde ett socialt nav i socknen och den blev också en av länets största sett till medlemsantal och verksamhetsinnehåll.

OBS! I detta beaktas alla utgifter som tillkommit för ordenshuset, såsom inköp av mat, dryck, elenergi, värme, tvättning, etc. samt alla andra utgifter som tillkommit för ordenshusets verksamhet.

BILJETTREDOVISNING Den 19/4 1959 Nr 3558

Plats: *Asa* Biograf: *Ordenshuset*
 Film: *Värmlänningarna* Leverantör: *Europa-film*
 Sen - Angen den *19/4* 1959

Plats Biljett nr	Klass	Först	Pr. i kr. ut innehåll	Värde utbetalat	Antal biljetter utbetalt	Pr. biljetter utbetalt	Förskrädda biljetter				
							Antal	Biljetter pr. kr. utbetalt	Summa	Pr. utbetalt	
195	K1	764	00780	00846	66	66	125	499	50	82	50
195	K2	-	001704	001732	26	26	-52	5	98	13	52
Summa biljetter					92	92	55	498	96	95	102
Summa kronor										55	102
											151
											50

Räkningen av ovanstående uppgifter intygas på heder och samvete.
 den 19/4 1959
[Signature] *Kenneth Edman*

Dansbanan var vid fototillfället 1984 i mycket dålig kondition, varför dansgolvet revs kort därefter. Däremot behölls hytten. Foto: Bernhard Hjelmer.

Logehusets exteriör, utedasset och dansbanan

Huvudentrén är placerad i tillbyggnaden från 1932. Till höger om dubbeldörren syns biljettluckan. Taken var fram till 2002 klädda med eternitplattor. Till vänster i bild anas dansbanan.

Den vinkelställda byggnaden är högst traditionell i sitt fasaduttryck. Faluröd locklistpanel med vitmålade fönsterbågar, foder och vindskivor samt tegelklädda sadeltak förmedlar en typisk landsbygdsarkitektur. Det finns sammanlagt femton tvåluftsfönster med tre rutor i varje båge samt ett gavelfönster med tre luft. Huvudentrén är belägen på gaveln ut mot vägen och intill denna finns en biljettlucka. Från södra långsidan kan man komma direkt in i stora salen och på baksidan finns

en ingång till köket. Samtliga dörrar är målade i en ockragul kulör och de dekorativa inslagen är begränsade.

Från början täcktes taken troligtvis med stickspån men redan 1938 lades svarta sinuskorrigerade eternitplattor på. Vid renoveringen 2002 ersattes eterniten med tvåkupigt tegel. De båda skorstenarna av tegel med tillhörande plåthovar är bägge placerade i den äldre arrestdelen.

Logehusets baksida. Här ser man tydligt de båda vinkelställda byggnadskropparna. Den ockrafärgade dörren leder in till köket och den del som tidigare utgjorde arrestlokal.

Stengrunden med sina välhuggna och tunt fogade granitblock är imponerande och skänker exteriören ett kvalitativt uttryck. Den blir mest framträdande på baksidan då marken här lutar kraftigt. Åtskilliga arbetstimmar och hårt slit har krävts för att åstadkomma denna välgjorda grund.

På baksidan intill skogsbrynet står ett klassiskt utedass innehållande två rum för damer och ett för herrar samt ett mindre förrådsutrymme. Det branta pulpettak är klätt med plåt, i övrigt efterliknar fasad och färgsättning logehusets exteriör.

Både själva dansbanan och hytten där orkestern spelar vilar på höga, huggna stenpelare. Vädrets makter och stora fester innebar ett kraftigt slitage på träkonstruktionen, och i

protokollsböckerna återkommer ständigt frågan om underhåll och reparationer., En tillbyggnad blev nödvändig då dansgolvet upplevdes som för litet. Under 1970-talet tilltog dock förfallet och i mitten av 1980-talet beslutade styrelsen att riva dansbanan av säkerhetsskäl. Hytten valde man att behålla, men den såg närmast ut som en gigantisk fågelholk där den stod ensam på sina stenpelare. Under 2002 lät Asa hembygdsförening renovera hytten och 2008 återuppbyggdes dansbanan enligt ursprunglig konstruktion och utformning, men där dansgolvet yta blev något mindre jämfört med tidigare. I januari 2005 fällde stormen Gudrun ett flertal stora träd på tomten.

Utedasset ligger i skogsbrynet på tomtens baksida. Damerna har tillgång till två toalettutrymmen.

Dansbanan med orkesterhytten.

Planlösning och inredning

Den f.d. arrestbyggnaden som vänder sin långsida mot landsvägen, består av två rum samt en trappa till vinden. I norra änden ligger kök med tillhörande serveringslucka medan större delen upptas av ett samlingsrum, lilla salen, där logebiblioteket är uppställt. Väggarna är klädda med bröstpanel av pärlspont samt tapet och salens tredelade innertak är täckt med treetexplattor. Bakom tapeten, som tillsammans med plattorna uppsattes 1961, finns troligtvis äldre måleri bevarat. Värmen kom från en rejäl kamin placerad intill köksdörren. En grågrön linoleummatta ligger på golvet men den är inte ursprunglig. Logebiblioteket som är intakt och därför av stort värde, står inställt i två bokskåp vilka enligt en anteckning inköptes 1943. Tankar fanns 1964 att överföra böckerna till det nya kommunbiblioteket i Lammhult men förslaget röstades ned. Det finns ytterligare bokskåp, i rummet men dessa härrör från sockenbiblioteket som hembygdsföreningen tagit hand om. I lilla salen inkvarterades Asa skola 1962 då det ordinarie skolhuset renoverades. Ovanför serveringsluckan hänger en intressant tavla som målades 1898 i samband med bildandet av den första logen i Asa, nämligen nr 2438 Oden. Den symbolladdade tavlan fungerade eventuellt som provisorium innan pengar fanns att investera i en fana.

Tillbyggnaden från 1932 är betydligt större och innehåller förrum/foajé, kapprum, projektorrum, sal, scen och en läktare. I denna del av huset har man genomgående använt fernissad plywood som bröstpanel. Övriga väggavsnitt är tapetserade eller täckta med treetexplattor som i stora salen. I ena hörnet av salen, under den utskjutande läktaren, står

en stor kamin av modell Ankarsrum no 79. Scenen inramas av klassicerande pilastrar samt ett enkelt entablement. Dessa dekorativa detaljer har tillverkats av fernissad plywood, en relativt enkel åtgärd som blir ytterst effektiv. Grund- och ungdomslogens charters hänger intill scenen och överst på

Från lilla salen nås köket och intill dörren står en rejäl kamin. Serveringsluckan har genom åren använts flitigt. Tavlan målades 1898 och representerar den första nykterhetslogen i Asa, nr 2438 Oden.

Lilla salen. De två bortre bokskåpen tillhör det ursprungliga logebiblioteket. Den högra dubbeldörren leder in till stora salen, den vänstra till foajen.

väggen är IOGT:s röda kors placerat. Bänkinredningen med sina fällbara stolar är bevarad. Även här är det tredelade inner-taket täckt med treetexplattor. Enligt ett protokollsutdrag uppsattes all treetex i huset 1969, och som en följd av detta försvann samtidigt nästan allt dekorativt måleri. Även läk-

tarbalustradens eleganta växtmotiv målades över vid denna renovering.

Innanför huvudentrén ligger foajén med ådringsmålade dörrar som leder in till stora och lilla salen samt kapprummet. I ena hörnet finns en mindre inbyggnad där biljettansvarig

höll till. Projektorrymmet nås från hallen till kapprummet. Här står en imponerande filmprojektor av märket Zeiss Ikon Artisol. I ett protokollutdrag står att projektorn inköptes 1950 för 4 750 kronor. Säljare var en viss Herr Nil i Konga. Summan var mycket hög och frågan hade bordlagts vid flera tillfällen då tveksamhet rådde. Med hjälp av insatta kolstavar uppstod en ljusbåge när elektriciteten slogs på varefter filmen kunde visas. Processen alstrade enorm värme varför brandrisken var påtaglig. I det lilla rummet kan man uppleva decennier av filmhistoria genom att läsa alla protokollböcker som rapporterar vilka filmer som visades, antalet gäster och hur mycket intäkter varje visning gav. Mycket administration krävdes för att hantera verksamheten korrekt. En svängd trätrappa leder från kapprummet upp till läktaren via ytterligare ett rum med hatthyllor och klädkrokar. Själva läktaren upptas av två sektioner med tre bänkrader i varje.

Scenen nås via två mobila trappavsatser alternativt via en dörr som leder in till de bakomliggande utrymmena. I scengolvet finns en lucka avsedd för eventuell sufflör och scenfonden domineras av två stora fönster som endast används vid teateruppträdanden. Ridån är av vinröd sammet.

Stora salen med teaterscenen. Den stiliga och klassicerande omfattningen består av färgad plywood. Elradiatorerna på scenen installerades 1978.

Bakom scenen löper en gång som skådespelarna kan använda vid förflyttningar.

Den imponerande filmprojektorn av märket Zeiss Ikon Artisol.

Fotot är taget från scenen. Den vänstra dörren på den borte väggen leder till foajén medan den högra går till kapprummet och trappan upp till läktaren. Mitt emellan dörrarna syns två luckor, vilka används vid filmvisning. Närmast i bild syns luckan för sufflören.

Skådespelarna har tillgång till några små rum och de har också möjlighet att använda en smal gång bakom scenen för förflyttningar. I ett hörn står ett enkelt träskåp där logens olika tjänstemän hade tilldelats varsitt fack. Musikinstrumenten som är insatta i ett skåp på scenen har tillhört en mässingsorkester i Asa och har ingen direkt koppling till logen.

Planlösning och den fasta inredningen är närmast oförändrad medan allt dekorativt väggmålari försvunnit och nya tapeter har tillkommit.

Asa-Thor blir byggnadsminne och byter ägare

Vintern 1994 träffades representanter från Länsstyrelsen och Asa-Thor för att diskutera möjligheten att byggnadsminnesförklara logen. Eftersom medlemmarna var så få avsågs äganderätten överlåtas till Asa hembygdsförening, vilket också skedde 1996 genom att byggnaden såldes för 10 000 kronor. Samma år beslutade Länsstyrelsen efter noggrann förundersökning att byggnadsminnesförklara fastigheten då de kulturhistoriska värdena ansågs omistliga. Hembygdsföreningen initierade i början av 2000-talet ett omfattande renoveringsprogram, som genomfördes i etapper. Taket lades om, skorstenarna sågs över, fasaderna målades, dansbanan rekonstruerades och staketet med alla stenstolpar och järnbeslag som omger logetomten iordningställdes. Styrelseledamoten Sven-Åke Fröderberg bör nämnas i sammanhanget. Exakt hundra år efter Asa-Thors bildande valde de fem kvarvarande medlemmarna att lägga ned sin nykterhetsförening. De hade då lyckats skydda sin lokal åt eftervärlden - den lokal där så mycket av traktens nöjesutbud och sociala umgänge under lång tid koncentrerats.

Ett besök är en tidsresa och de flera tusen möten, fester, filmvisningar och allehanda aktiviteter som logen ordnat har skapat samhällsengagemang, sociala kontakter och kunskaps-spridning där kampen mot alkoholmissbruk och orättvisor utgjort den röda tråden. Nykterhetsrörelsen har fungerat som ett viktigt demokratiskt redskap. Att den faluröda byggnaden i skogsbygden på gränsen mellan Kronobergs och Jönköpings län ingått i ett världsomspännande nätverk kan idag vara svårt att förstå. En strof ur godtemplarnas egen sångbok

kanske väcker känslan; *Hän mot Indiens sagostränder stridens eko förs, Fjärran i de svartes länder lösenordet hörs; Strid kring jordens rund skall stånda, strid för folkens frid, Bort med rusets ve och vända, bort för evig tid!*

Äldre foto föreställande scenen med sin tunga sammetsridå sluten.
Foto: via Ingrid Andersson.

Innanför huvudentrén finns biljettkuren som även den försetts med bröstpanel bestående av fernissad plywood. På hatthyllan ligger två skärmössor med texten "Ordningsvakt" som minner om platsens fest- och danstraditioner.

Källförteckning

Arkiv

Kronobergsarkivet, protokollsböcker och matriklar tillhörande logen 4288 Asa-Thor

Kronobergsarkivet, tidningen Kronobergarens bildarkiv
Lantmäteriet

Lennart Johansson privata forskningsarkiv rörande nykterhetsrörelsen och alkoholpolitiken

Länsstyrelsen i Kronobergs län, handläggarpärm för byggnadsminnet Asa-Thor

Smålands museums topografiska arkiv, Asa socken

Smålands museums klipparkiv, Folkkrörelser

Smålands museums fotoarkiv

Osorterade handlingar, biljetter och informationshäften som förvaras i logen

Litteratur

Accent 2010:6

Almqvist, Johansson, Simonsson, *Vad folket byggde* 1976

Asa – en socken i Väre, Asa hembygdsförening 1983

Axelsson, Yngve, *Nykterhetsrörelsens historia i våra bygder*, i Sjösåsboken. Del IV, 1991

Boken om Asa, Asa hembygdsförening 2011

Ekelund, Oskar, *Handbok för Godtemplare* 1930

Hall, Thomas & Katarina Dunér, red, *Svenska hus:*

Landsbygdens arkitektur från bondesamhälle till industrialism 1995

Johansson, Lennart, *Brännvin, postillor och röda fanor* 1992

Johansson, Lennart, *Den nyktra parentes*, ur *Forskning och framsteg* 2006:1

Johansson, Lennart, *Staten, supen och systemet* 2008

Ljusglimten: Organ för Kronobergs distriktsloge av IOGT (Olika nummer från 1930-, 40- och 50-talen)

Nilsson, Ingrid, *IOGT – Från Orden till förening* 2004

Nycander, Svante, *Svenskarna och spriten: Alkoholpolitik 1855-1995* 1996

Nygren, Sven, *Med nyktra ögon: om nykterhetsrörelsen i Sverige då, nu och i framtiden* 1996

Olsson, Cissela, *Hus för nöje och bildning* 1999

Intervjuer

Ingrid och Tage Andersson, Dansboda

Sven-Åke Fröderberg, Växjö

LÄNSSTYRELSEN

KRONBERGS LÄN

Kulturmiljöenheten

Länsantikvarie

Margit Forsström

0470-864 88

BESLUT

Datum

1996-09-06

Ärendenummer

221-188-95

Likalydande skrivelser till

Asa Hembygdsförening
c/o Karl Eriksson
Odenslund Asa
360 30 LAMMHULT

Kräketorps samfällighet
att älderman Nils Lindskog
Engagatan 27
342 34 ALVESTA

Byggnadsminnesförklaring av Ordenshuset Asa-Thor på
Kräketorps samfällighet, fastigheten Asa- Kräketorp
s:1, Asa socken, Växjö kommun

BESLUT

Länsstyrelsen förklarar med stöd av 3 kap 1§ lagen
(1988:950) om kulturminnen (KML) Ordenshuset Asa-
Thor på rubr fastighet för byggnadsminne.

Länsstyrelsen meddelar enligt 3 kap 2§ samma lag
följande skyddsföreskrifter.

1. Huset får inte rivas, flyttas, byggas om eller på
annat sätt förändras till det yttre.
2. Husets inre får inte förändras vad det gäller
rumsindelning och fast inredning.
3. Byggnaden skall underhållas så att den inte
förfaller. Vård och underhållsarbeten skall utföras
på sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte
minskar.
4. Det markområde som hör till fastigheten (markerat
med skraffering på bif karta) och övriga byggnader
på detta område skall hållas i sådant skick att
byggnadens utseende och ursprungskaraktär inte
förvanskas.

Länsstyrelsen lämnar vid behov råd och anvisningar
beträffande underhållet av byggnaden och värden av
det kringliggande området.

Om det finns särskilda skäl får länsstyrelsen enligt 3 kap 14§ KML lämna tillstånd till att byggnadsminnen ändras i strid mot skyddsföreskrifterna.

REDOGÖRELSE FÖR ÄRENDET

Länsantikvarien besiktigade Ordenshuset den 21 januari 1994 och sammanträffade med representanter för Logen. Därvid diskuterades möjligheterna att byggnadsminnesförklara huset och man tog även upp tankarna på att överlåta äganderätten på annan - i första hand hembygdsföreningen - eftersom medlemsantalet i Logen är litet. För att få bättre underlagsmaterial att bedöma byggnadens kulturhistoriska värde i förhållande till andra i länet bedömdes behovet av en inventering som angelägen. I avvaktan på den vidare utvecklingen såväl av en ev försäljning som av en inventering fattade Länsstyrelsen beslut om anmälningsplikt av byggnaden den 10 november 1994.

Av översänt protokollsutdrag från Logens sammanträde med Asa Hembygdsförening den 18 september 1995 framgår att man beslutat överlåta Ordenshuset till Hembygdsföreningen. I särskilt brev har Hembygdsföreningen även godkänt det förslag till skyddsföreskrifter som Länsstyrelsen översänt den 7 september 1995.

Även Kråketorps samfällighet, på vars mark Ordenshuset ligger, har genom brev till Länsstyrelsen den 23 september 1995 godkänt såväl hembygdsföreningens köp av Ordenshuset som Länsstyrelsens förslag till skyddsföreskrifter.

Smålands museum har i skrivelse den 17 juni 1996 understrukit byggnadens höga kulturhistoriska värde och tillstyrkt det framlagda förslaget till byggnadsminnesförklaring.

Växjö kommun, byggnadsnämnden, har genom protokollsutdrag den 26 juni 1996 meddelat att den ej har någon erinran mot förslaget.

MOTIVERING

Ordenshuset har ett mycket stort kulturhistoriskt värde som exempel på en välbevarad nykterhetsloge på landsbygden. Logen bildades redan 1911 men först 1925 kom man under eget tak genom att den f.d. marknadsfinkan övertogs. Byggnaden ligger på

LÄNSSTYRELSEN
I KRONBERGS LÄN

BESLUT
Datum
1996-09-06

Ärendenummer
221-188-95

3

samfällid mark i Kråketorp, som sedan lång tid tillbaka varit marknadsplats.

Det äldsta huset har byggts till med en vinkelbyggnad, som nu utgör den egentliga loge-lokalen med samlingssal med ursprunglig bänkinredning och scen. I bakre delen av salen finns en läktare och i ett särskilt rum i bottenplanet är maskinrummet med projektor kvar sedan den mest aktiva tiden på 1950-talet. Lokalen har använts som biograf fram till 1960-talet.

En dansbana har funnits som fristående byggnad på fastigheten.

Under 1994/1995 utfördes genom Länsstyrelsen försorg en inventering av folkrörelselokalerna i länet. Det framstår därvid klart att Ordenshuset i Kråketorp är en av de bäst bevarade i Kronobergs län. Utdrag ur inventeringen bifogas.

HUR MAN ÖVERKLAGAR

Detta beslut kan överklagas hos Länsrätten i Kronobergs län inom tre veckor från den dag Ni fick del av beslutet, se bilaga formulär 2.

Claes Sjöblom

Margit Forsström

Bilaga
Utdrag ur inventeringsrapporten
Kartkopia, ek kartan

Kopia för kännedom till
Lantmäteriet i Växjö distrikt,
fastighetsregistret, Box 242, 351 05 VÄXJÖ
~~Asa-husbyggnadsförening, c/o Karl Eriksson, Odenslund~~
~~Asa 360 30 LAMMHULT~~
Logen Asa Thor, att Stig Svensson, Sandshagen,
360 30 LAMMHULT

LÄNSSTYRELSEN
I KRONBERGS LÄN

BESLUT

Datum
1996-09-06

Ärendenummer
221-188-95

4

Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöavdelningen, Box
5405, 114 84 STOCKHOLM
Växjö kommun, Byggnadsnämnden
, Kultur nämnden
Smålands museum
Planenheten
Kulturmiljöenheten

